

СОФИЯ - БЪДЕЩЕ ПРЕЗ МИНАЛОТО

Проф. д-р Нина Дюлгерова

София е град с богата история и култура. През призмата на постиженията от древността, през изпитанията и героизма на българите през Средновековието и османското владичество се поставят основите на съвременната столица. Авторът утвърждава тезата, че в настоящето София може да утвърди бъдещия просперитет на България чрез балансирана политика между ЕС-Русия-САЩ в контекста на енергийната сигурност.

- - -

София е град, колкото древен, толкова и млад. Колкото и тривиално да звучат думите "расте, но не старее", те са истината, която разкрива мъдростта на миналото и надеждата на бъдещето. Отбелязването на 1300-годишнината от обявяването на София за столица на българската държава е пореден повод да се погледне към постигнатото през вековете и да се посочи потенциалът към бъдещите предизвикателства. Българската столица извървява дългия път от създанието до формирането на съвременния град, чието присъствие в балканската и европейската история има своето неоспоримо място.

На централно място в града се извисява храмът "Света София" - Святата Премъдрост Божия. Издига се на високо място - по-близо до Бога, откъдето се разстила всевечната благодат над околния свят.

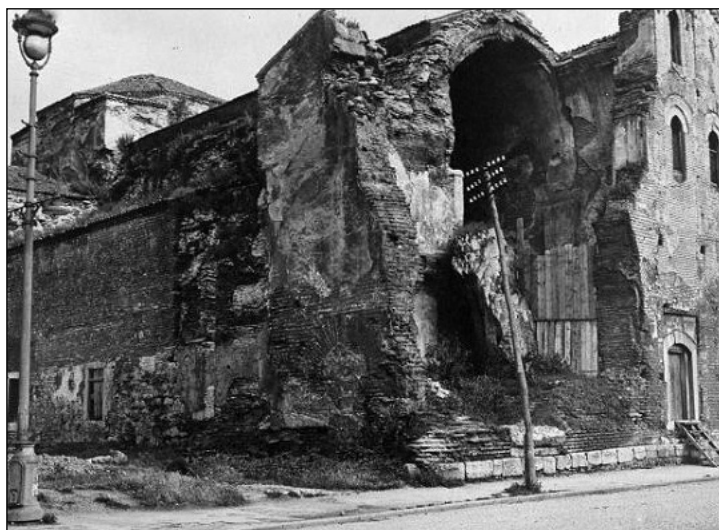
Четвъртият век се бележи от тържеството на християнството. За източните предели на християнския мир той е ознаменуван и от нов град, възплъщение на световната империя - Константинопол. Град, осветен и осенен от Божията Премъдрост, защото символ на неговия живот през вековете е храмът му "Света София" - храмът модел, пример за подражание в други земи и градове.

Много са градовете, пожелали да бъдат озарени от Божията Премъдрост и да отразят лъчи от тази светлина, подобно на Константиновия град. Времето безпощадно е заличило следите на някои от тях. Други са преживели много исторически превратности.

Един е градът, получил и запазил в името си до съвременността Божията Премъдрост - София. Градът с име на храм.

Идеята за София - Познание и Слово Божие, преминава през много етапи на съзнаване на Божествената същност. София идва от античността като скъп дар за християнството. Тя тръгва като "Словото Божие" и олицетворява свойството на Бога като преминава през "новия Йерусалим", "новия Рим" - Константиновия град, и пръска светлината си и към Сердика - Средец

- Триадица - София. Градът, за който самият император Константин Велики през IV в. възкликва: "Сердика е моят Рим". Градът посреща възход и падение, приема разни лица, освен това е познат с различни имена.

Църквата "Св. София"

Историята на София започва в последното хилядолетие преди Христа, с навлизането в желязната епоха. Няколко века преди това, когато е овладяна технологията на бронза, опитомен е конят, а появата на превозни средства на колела е ускорила и улеснила придвижването на племена и народи в тази част на Европа, траките вече оставят следи от трайно присъствие в Софийското поле. Ярък знак за овладяването на това благодатно поле, оградено от планини, но и отворено към света, е откриването през 1969 г. на гроба на тракийски вожд, с положена като погребален дар великолепно изработена купа от почти чисто злато (повече от 23 карата). Първите следи от градски строежи са от времето преди завладяването на Сердика от римляните. Стените на тези постройки са ориентирани по главните посоки на света, според установената в много елинистични градове система.

С името Сердонполис, или Сердика, градът заявява, че е създаден и принадлежи на племето серди и е в правото си да се нарече полис - град, и така да се нареди до онези селища, които светът оценява като най-значителни постижения на цивилизацията. Това име ще бъде векове наред издълбавано на камък, изписвано на пергамент. С него хронисти и пътешественици

ще припомнят древността на този град, равна и дори надминаваща тази на други стари и прославени европейски градове. Градът сменя имената си, но не отстъпва от мястото си, разраства се, но пази неизменно до ден-днешен своя център там, където дълбоко в земята е забит коренът му. Ценността му е в обстоятелството, че тук се пресичат главните сухопътни артерии от Централна Европа през Балканите към многообразието на Изтока и от хладния Европейски север към слънчевото Средиземноморие. На такъв кръстопът животът не секва. Така всяка епоха е затваряла под своите градежи следите на миналото. Ценни свидетелства за устройството на града, за съдбоносни събития и за всекидневния живот са били затрупани от новосъздаденото, оставяйки на бъдещата българска столица едно голямо предизвикателство - да ги разкрие, изучи, съхрани и представи достойно. Археологическите изследвания в централната част на София позволяват да се очертае богатото на събития развитие на града през античността и Средновековието. Най-старите заселници в Софийския район, чиято етническа принадлежност може да бъде определена, са траките от племето серди. Голяма е вероятността те да са свързани с обширното Одриско царство, просъществувало до завладяването на Тракия от Рим.

Животът на Сердика в пределите на Римската империя се променя значително. Властта на Рим се простирала върху три континента и Сердика оставала дълбоко във вътрешността на тази необятна държава. През първите три столетия на римската власт в Сердика се запазили много от традициите на елинистичния свят. Наред с тези от гръко-римския пантеон - цялата многобройна фамилия на Зевс и Хера и свързаните с тях богове и полубогове, пришълци от далечни земи и войници ветерани пренесли тук култа на особено почитания в Египет небесен бог Сарапис, чийто храм се намирал на мястото на сграда на ул. "Граф Игнатиев" и ул. "Ангел Кънчев", на малоазийската Велика богиня Кибела, представена върху намерен в София релеф, седнала на трон, пазен от два лъва, на иранското божество Митра, олицетворяващо борбата между доброто и злото. Траките продължавали да тачат и своя главен бог конник - Херос.

Първата крепостна стена на Сердика, определила размера на градското пространство за дълги столетия до окончателното ѝ премахване през XV в. след османското завоевание, е завършена между 176 и 180 г. Вътре в крепостта голяма част от площта била заета от обществени сгради и за жилища оставало твърде малко място. С настъпването на неспокойните времена на нашествия на различни племена нито усилията на отделните собственици, нито градската стена спасявали Сердика и сердикийци от грабител-

ството и разрушенията, причинени при нашествията на готи, вестготи, хуни.

Много свидетелства показват, че въпреки тези тежки изпитания градът проявявал удивителна жизненост и никога не бил изоставян. Нещо повече, населението му се увеличавало. Строели се нови жилища и магазини, поправени били водопроводът и уличните настилки. Последно укрепване на града преди включването му в пределите на Първото българско царство се прави при управлението на император Юстиниан I (527-565). Тогава към съществуващата стена отвън е долепена втора, така че общата дебелина станала близо 4 м. Древната крепост обаче се прославила като непревземаема векове по-късно, когато зад стените ѝ застанали български воини.

Четвъртото столетие от римското владичество над тракийските земи бележи началото на нов и богат период от духовния живот на Сердика. Той е свързан с името на император Константин Велики (306-337), когото Християнската църква почита като светец заедно с майка му Елена. В 313 г. Миланският едикт на Константин Велики дал право на християните да строят свои храмове и открито да изповядват Христовата вяра. В Сердика много скоро били изградени първите църкви. Един от големите паметници, който раннохристиянската епоха завещава на София, е базиликата "Св. София".

Трите столетия, в които Сердика се утвърждава като един от най-значителните раннохристиянски центрове в Югоизточна Европа, създават образа на града, с който той ще влезе в Средновековието и ще бъде включен в пределите на Първото българско царство.

Средец. През това кръстопътно място в 809 г. кан Крум преминава с войските си, за да присъедини към държавата отдавна населените със славяни и прабългари югозападни земи на полуострова. При завръщането си той обсажда Сердика и принуждава византийския гарнизон да предаде града. Според византийския летописец Теофан, Крум разрушил града и избил гарнизона и много граждани. Но археологическите проучвания показват, че Сердика е била запазена, а исторически извори съобщават, че при кана избягали заплашени от византийския император военачалници и опитният военен механик Евматий. Хан Крум - езичникът, не посегнал и на християнските храмове, както се вижда от оцеляването на базиликата "Св. София" и на ротондата "Св. Георги".

Историята на средновековния Средец протича при нова вътрешна и външна политическа обстановка. Това не е вече тракийски град в Римската империя, а български град в пределите на българската държава. Средец е стратегическо място и важна крепост, оживено търговско средище и все по-значителен културен център на страната. След завладяването на столицата

Велики Преслав през 971 г. от византийците Средец станал главен град на свободните български земи. Тук през 972 г. се установил и българският патриарх Дамян.

По време на продължилата близо половин век борба за независимост на западните български земи Средец поема най-тежките удари. Съзнавайки голямото му стратегическо значение, византийският император Василий II три пъти прави опит да превземе града между 986 и 1016 г. Това му се отдава едва през 1018 г., след смъртта на Иван Владислав, последния владетел на Първото българско царство и син на Самуиловия брат Арон. Сто седемдесет и шест години Средец живее под византийска власт.

През 1078 г. в Средец се разбунтуват последователите на ересите - богомили и павликяни. Едва след Търновското въстание на братята Асен и Петър и възстановяването на независимостта на България обаче Средецката област е освободена.

През Второто българско царство Средец преживява време на значителен възход. Политическото укрепване на България, разширяването на нейната територия до Адриатическо и Бяло море превърнали града отново в оживен търговски център. В околността му се добивало желязо и злато, а средецките майстори на оръжия и накити били прочути надалеч.

Базилката "Св. София" още по-дълбоко се вплита в живота на Средец. При тази църква през Второто българско царство се създава книжовна школа. В т. нар. Средецко евангелие изрично е отбелязано, че е преписвано в Средецката митрополия през 1328-1329 г. Царски разпоредби улеснявали търговията с Дубровник и Венеция и предприемчиви чужденци търговци създавали тук свои кантори. Постоянните пазари на жито, вълна, восък, кожи събирали в града доставчици и закупчици.

Самият Средец се слави със своите железни и медни изделия, с отлични майстори златари, кожухари, тъкачи. Тук са се кръстосвали и пътищата на монаси и книжовници. Името на църквата - София, все повече измества старото име Средец. С новото име е означен градът, спомената е и прославената му църква и в грамотата на цар Иван Шишман от 1378 г. за правата и имотите на Драгалевския манастир. Посещението на царя в София не е свързано само с грижата за църквите и манастирите, а и с утвърждаване на града като български отбранителен център.

Османските войски навлизат дълбоко в българските земи. През 1372 г. те превземат крепостите при Самоков и Ихтиман. Четири години след царското посещение край София се разиграва последното действие от историята на софийската крепост. В обръча на многочислена османска войска

градът живее три месеца в обсада и удържа атаките на неприятеля.

Османски писмени извори обясняват завладяването на София с обезкуражаването на защитниците ѝ, след като предводителят им Янко Софийски е привлечен на лов в ихтиманските гори и пленен от засада. Археологическите проучвания при западната градска порта обаче показват, че крепостната стена е подкопана на протежение от петнадесет метра и рухва, с което отваря пътя на нападателя. До последния час се съпротивляват защитниците. Опитът да възстановят стената е неуспешен. Стената рухва, преди да успеят да спрат нападателите. Пещта, свидетелство за отчаяна съпротива, останала на злокобното място, затрупана от развалините на досъборената крепост. Тя показва, че превземането на София през 1382 г. не може да се обясни с приказката за измамения войвода Янко.

С падането на България под османска власт за София настъпва време на тежки изпитания. Но градът - според Патриарх Евтимий - "един от славните и прочути градове в европейските предели", има вече зад себе си дълъг исторически път и устойчиви народности и верски традиции. Предавани от поколение на поколение, те спасяват българското самосъзнание на неговите граждани.

Историческите извори съхраняват имената на множество софийнци, сред тях и на прочути личности, които историята бележи с привилегията да ги допусне на своите страници. Тези личности, заедно с обикновените жители на града, правят и олицетворяват епохата си. След османското завоевание в София за първи път се появяват мюсюлмани: гарнизон, мюсюлмански религиозни дейци и администратори, както и занаятчии и търговци. Но според Бертрандон дьо ла Брокиер (1433 г.) градът е все още български и населението му само чака помощ отвън, за да въстане и да се освободи.

До XVIII в. София е фактичката столица на европейските османски владения. Това стимулира строителната активност в града и концентрирането на мюсюлманско население в бързо нарастващия по брой на жителите столичен център. Християните са основната произвеждаща сила в занаятчийството. Сред мюсюлманското население на София преобладават занаятчиите, а някои занаяти са изцяло в техни ръце. Мюсюлманите доминирали и в някои преработващи занаяти. Те държат главно кожарството, бояджийството, обущарството, докато християните доминират в златарството, кожухарството, чизмарството, дърводелството, овощарството и др.

Градът поддържа редовни пазарни връзки с Тракия, Беломорието, Македония. Просперитетът, който се превръща в добра база за развитието на възрожденските процеси в културната и политическата сфера, повежда Со-

фия и софиянци по дългия път на Новото време.

* * *

София посреща Освобождението през 1878 г. като един от основните селищни центрове в българските земи. Градът е търговско-промишлено и земеделско средище. Седалище е на санджак и има ключово място в църковно-просветните и революционните борби на българите. Вилаетската реформа в Османската империя от 60-те години на XIX в. по френски образец засилва елементите на местното самоуправление, в което българското население заема все по-важно място. Съгласно Закона за администрацията на вилаетите от 1870 г. в града съществува предимно избран административен съвет с широки правомощия за решаване на въпроси от местен характер, с гарантирано представителство на различните етно-религиозни групи, функциониращ под контрола на санджак-бея.

Заслуга да бъде избран град София за столица на Княжество България имат личности като Георги Раковски и проф. Марин Дринов. Според проф. Васил Златарски това става "по настойчивия и решителен съвет на Марин Дринов". Като софийски помощник-губернатор и участник във Временното руско управление, Марин Дринов има възможността да се запознае отблизо с красотата и забележителностите на града и околностите му. В същото време древната Сердика и наследницата ѝ София заема средишно място в българските земи. Това местоположение създава условия управлението на бъдещото Княжество да полага грижи за съдбата на българите, останали под властта на Османската империя.

Събитията през 1878 г. и началото на 1879 г. окончателно убеждават и руснаците, че направеното предложение е разумно и предложението на проф. М. Дринов може да бъде подкрепено. Руският вестник "Голос" пише, че след Кресненско-Разложкото въстание ясно се разбира какво голямо значение има изборът на старата Сердика за нова столица. Този град, изтъква вестникът, се намира действително в центъра на Мизия, Тракия и Македония и е средище на българската народност. В близост до угнетените и поробени българи, новата столица и бъдещите дейци на страната ще могат да научават своевременно за положението на македонските и одринските българи и да се застъпват за подобряване на положението им тогава, когато е необходимо.

В исторически план 130-годишното развитие на статута на Столичната община следва общите характеристики на организацията на останалите европейски столици. Още в края на XIX в. се оформя специфична вътрешна градска административна структура, особена организация и механизъм на комплектоване на общинското ръководство, несъществуващи в останалите

големи градове в страната. Успоредно с това централната власт си запазва лостове за по-пряка и цялостна намеса в градския живот, но отстъпва на общината допълнителни правомощия, които останалите градски центрове не притежават. Естествена последица от този процес е йерархическото издигане на Столичната община и приравняването ѝ в ранг на най-големите териториално-административни единици в държавата при запазване на чисто общинските характеристики и структури.

През октомври 1878 г. седалището на Временното руско управление се премества от Пловдив в София и това утвърждава позицията на града като ръководен център за бъдещото Българско княжество.

* * *

Живеейки в забързания модерен свят, едва ли често си даваме сметка, че София преди около 100 години е изглеждала съвсем различно - много бедна, мръсна и кална. София страда от тези проблеми от първия си ден на столица до днес. Първият губернатор на града - ген. Пьотр Владимирович Алабин, иска от градския съвет да нареди всички кучета да не се пускат в града без намордник, а останалите да се избиват. Временните руски управници пък заварили страшна мръсотия в бъдещата столица и организирали събиране и извозване на боклука извън града. Уличните дупки, подобно на днешните, са навсякъде, само по-важните централни улици са покрити с калдаръм, а градът тънел в прах и кал. Тези негативи обаче не променят обстоятелството, че през всички години след Освобождението на България онези, които променят облика на провинциалния ориенталски град и го превръщат в модерна столица, са кметовете.

След Освобождението градът е затворен между днешните булеварди "Левски", "Патриарх Евтимий", "Ботев" и "Сливница". По онова време всички чужденци, които посещават новата столица на свободна България, я определят като едно "голямо село". Това "село" първите кметове на София малко по малко започват да превръщат в модерен мегаполис, в който няма махали, а квартали.

Първият кмет на София след Освобождението е Манолаки Ташев. Въпреки че е бил кмет само 3 месеца (от 10 февруари 1878 г. до 8 май 1878 г.), по негово време се решават някои неотложни благоустройствени проблеми на столицата. Почистват се улиците, възстановява се уличното осветление (от газени фенери), определят се новите граници на София. Открива се първата обществена градина - част от днешната Градска градина. За три месеца Ташев успява да даде силен тласък на столицата, за да може по-нататък тя да се развие като модерен град.